

Лекція

Методики діагностики основних показників самосвідомості дітей

Підготувала: викладач Верховська О.А.

План

1. Формування структурних компонентів самосвідомості в дитинстві.
2. Самооцінка особистості – її функції та детермінанти.
3. Становлення самооцінки в дошкільному дитинстві.
4. Діагностика основних показників самосвідомості дітей дошкільного віку.

Література:

1. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терещька. Київ : Слово, 2016. 608 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
3. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
4. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
5. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.

- **Ключові слова:** самосвідомість, самооцінка, самопізнання, саморегуляція.
- **Засоби навчання:** презентація, Moodle, Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію;
- підготуватися до практичного заняття «Методики діагностики основних показників самосвідомості дітей».

1. Формування структурних компонентів самосвідомості в дитинстві

- **Самосвідомість** є одним з провідних елементів психічної зовнішності особистості, що регулює діяльність і поведінку людини.
- **Самосвідомість** – це культурний феномен, що дозволяє зберігати постійність власної поведінки і переживати почуття відповідальності за соціальні цінності, засвоєні індивідом. Самосвідомість, що розуміється як усвідомлення особистістю самою себе, є наслідком тривалого розвитку людини, перетворення її на самостійного суб'єкта діяльності, що встановлює певні взаємини з суспільством, іншими людьми, з навколишнім світом у цілому.

- **Самосвідомість** належить цілісному суб'єктові і служить йому для організації його власної діяльності, його взаємин з оточуючими і його спілкування з ними.
- Самосвідомість в психічній діяльності людини виступає як складний, розгорнений у часі процес опосередкованого пізнання себе, пов'язаний з рухом від одиничних, ситуативних образів через інтеграцію подібних ситуативних образів у цілісне утворення – поняття власного «Я».

- **Самопізнання** є складний індивідуалізований багаторівневий процес, розгорнений у часі. **В цьому процесі умовно виділяють дві стадії:**
 - 1) пізнання своїх особливостей через пізнання особливостей іншого, звірення і диференціацію;
 - 2) самоаналіз. Людина пізнає навколишній світ, а разом з тим і себе через активну взаємодію із світом.

- **Самопізнання** – процес динамічний і такий, що ніколи не завершується, оскільки,
- по-перше, відбувається постійний розвиток самих пізнавальних здібностей;
- по-друге, змінюється і сам об’єкт пізнання – особистість; по-третє, всяке знання про себе вже самим фактом свого отримання змінює суб’єкта: дізнавшись щось про себе, людина стає іншою.
- Самопізнання йде паралельно з постійною перевіркою на адекватність і самокорекцією поведінки.

- З самопізнанням тісно пов'язана здатність до **рефлексії** – здатність усвідомлювати не тільки «що я мислю, відчуваю, згадую», але і «що це саме я мислю, відчуваю і згадую».
- **Здатність до самоконтролю** пов'язана з вольовим зусиллям над собою. Проте людина не часто вдається до самоконтролю, поперше, тому, що багато поведінкових актів регулюються автоматично, і, по-друге, тому, що людина часто буває не задоволена власною самооцінкою.

- **Саморегуляція** тісно пов'язана з такими емоційними компонентами самосвідомості, як ставлення до себе, самоповага і самооцінка. Причому самооцінка є стрижнем саморегуляції на всіх етапах її здійснення – вона включається в структуру мотивації, визначає спрямованість саморегулювання, вибирання засобів і впливає на інтерпретацію досягнутого ефекту поведінки.
- **Достатньо високий рівень розвитку саморегулювання** поведінки, який об'єктивно виражається в тонкості, диференційованості й адекватності всіх усвідомлених поведінкових реакцій, вчинків, вербальних проявів, відповідає зрілому стану розвитку самосвідомості в цілому, що виражається в адекватній самооцінці особистості.

2. Самооцінка особистості – її функції та детермінанти

- Окремі, конкретні знання і уявлення суб'єкта про свої можливості і здібності складають периферію образу «Я».
- Центральним утворенням, в якому міститься безпосереднє переживання себе, виступає самооцінка особистості.
- Самооцінка робить особливий вплив на формування поведінкових стратегій суб'єкта. Від рівня самооцінки багато в чому залежить активність особистості, її участь в діяльності, у тому числі і в умовах тієї або іншої соціальної групи.

- Самооцінка пов'язана з однією з центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, з прагненням людини знайти своє місце в житті, ствердити себе як члена суспільства в очах оточуючих і у власній думці.

Суть основних законів розвитку самооцінки полягає в наступному:

- Одного разу сформувавшись, самооцінка весь час прагне підкріплення – вона виступає своєрідним фільтром для визначення, якою інформацією суб'єкт володітиме. Причому це відноситься як до високої, так і до низької самооцінки.
- Одного разу сформувавшись, самооцінка діє як установка, тобто провокує оточуючих на певний тип ставлення до суб'єкта.
- Змінюючись, самооцінка міняє ставлення оточуючих до людини.

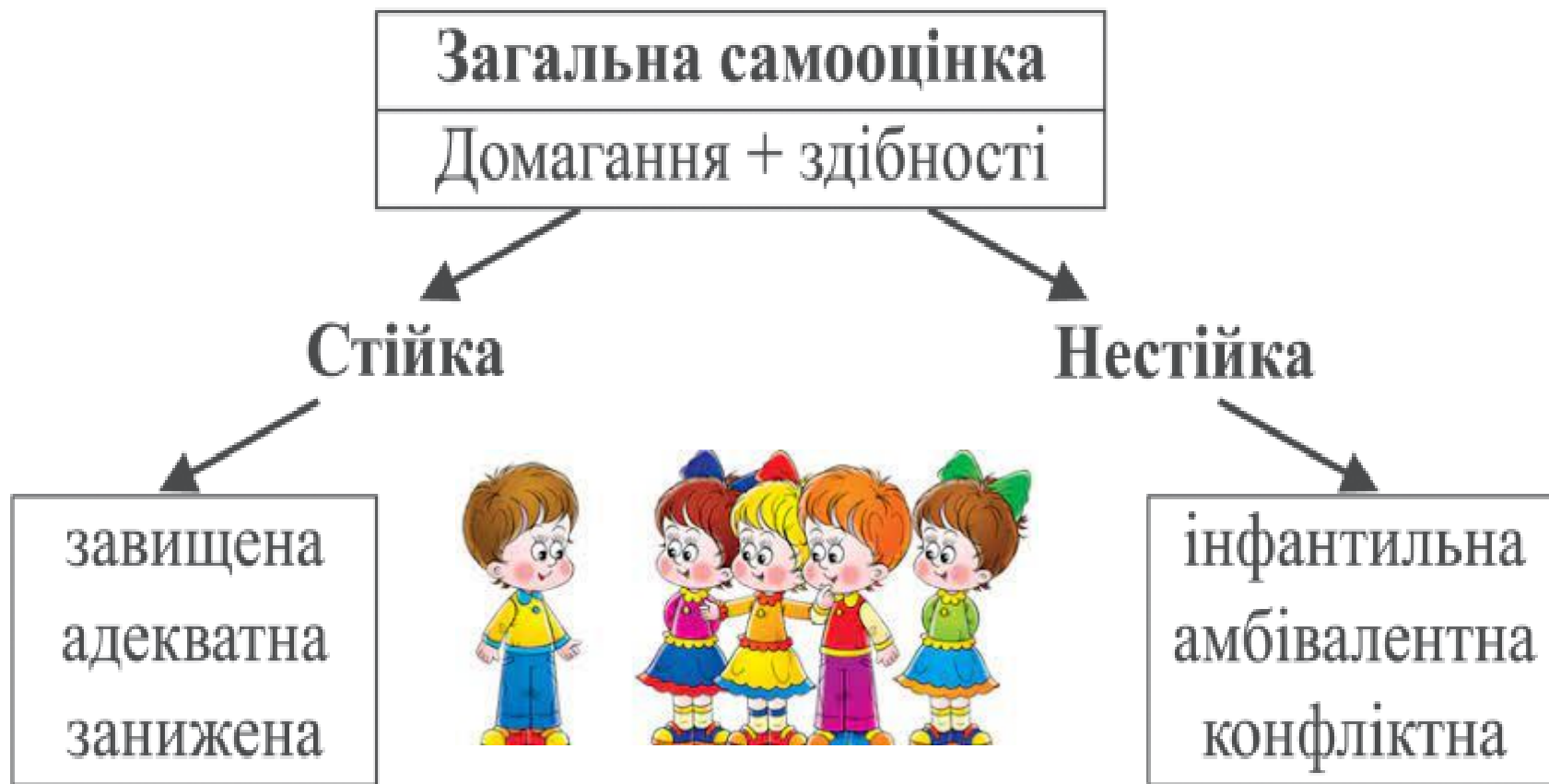
- Самооцінка може бути високою і низькою, розрізнятися за ступенем стійкості, самостійності, критичності.
- **Співвідношення високих домагань і низьких здібностей характеризує самооцінку як завищену, тоді як високі здібності спільно з низькими домаганнями указують на занижену самооцінку. Про адекватну самооцінку свідчить реальна відповідність домагань і здібностей (на що претендую, на те і відповідаю).**

Нестійка самооцінка може спостерігатися у людини в певних ситуаціях:

- при неврозах (внутрішній конфлікт з самим собою);
- при інфантилізмі (соціальна незрілість особистості, не вміння самотійно оцінити ситуацію);
- при незрілості ряду психологічних структур (коли у психіці виникає якась паралельна структура, наприклад друге «Я»).

Мал. 3.1. Типологія самооцінки

Самооцінка як особливий психологічний механізм виконує

(за Н.І. Сарджвеладзе) шість ключових функцій:

- 1. Функція «дзеркала» (відображення себе), яка полягає в тому, що людина відображає свідомість оточуючих, переносить своє «віддзеркалення» усередину.
- 2. Функція самовираження і самореалізації.
- 3. Функція саморегуляції і самоконтролю (лише маючи уявлення про себе і певним чином ставлячись до себе, особистість здатна регулювати і контролювати свою діяльність).
- 4. Функція збереження внутрішньої стабільності «Я» (внутрішня узгодженість).
- 5. Функція інтракомунікації (для себе самої особистість виступає у вигляді соціуму, взаємодіючи з собою і вступаючи у «діалог»).
- 6. Функція психологічного захисту.

- Остання функція представляє для багатьох дослідників особливий науковий інтерес. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, самооцінка повинна надати адекватні відомості про індивіда, тоді як з іншої – при отриманні інформації, що представляє загрозу поглядам, що склалися, на власне «Я», вступають в силу захисні механізми.
- **Дослідники відзначають наявність двох типів коливань рівня самооцінки:**
 - 1) обумовлених змінами уявлень про себе
 - 2) трансформацією ієрархії шкал цінностей, за якими проводиться самооцінювання.

3. Становлення самооцінки в дошкільному дитинстві

- **У немовлячому і ранньому віці**, коли дитина не усвідомлює себе як окрему від оточуючих істоту, образ себе в неї закладається у спілкуванні з дорослими, відповідно і ставлення до себе складається через ставлення дорослих. За даними С. Міллера, на другому році життя дитини фіксуються її перші спроби встановлення зв'язку між собою і образом «Я».
- «Дворічні діти зазвичай у змозі впізнати себе не тільки у дзеркалі, але і на фотографії або на відеозаписі. Більшість дворічних дітей вже знають своє ім'я і можуть правильно його використовувати, згадуючи самих себе. Крім того, вони починають використовувати займенники першої особи – я, мені, мене, моє».
- **Перші взаємозалежні відносини між ядром і периферією образу себе складаються у дитини до початку раннього віку.**

- Успіх або неуспіх конкретної дії не відділяється від переживання благополуччя–неблагополуччя своєї особистості, тобто дитина значно раніше починає відчувати себе улюбленою або знехтуваною, а лише потім набуває здібностей і засобів когнітивного самопізнання.
- Інакше кажучи, відчуття «Який я?» складається набагато раніше, ніж «Хто я?».
- **Материнське ставлення – прийняття, прихильність, схвалення – стає першим соціальним «дзеркалом» для свідомості дитини.**
- До кінця третього року життя відбувається психологічна автономізація дитини від інших людей і усвідомлення власних збільшених здібностей і можливостей.

- **Оцінка своїх вчинків стає можливою тільки на підставі порівняння своїх вчинків, якостей з можливостями, вчинками, якостями інших (неохідність спілкування з однолітками).** Порівняння спочатку стосується не особистісних якостей, а зовнішніх атрибутів. Предмет оцінки міняється поступово.
- Після закінчення кризи 3-х років, на якій ставлення дитини до себе заломлюється через успішність в досягненні результату в предметно-практичній діяльності, основним джерелом її ставлення до себе (до 5,5 років) продовжує виступати досвід у продуктивній діяльності. Образ іншої людини, зокрема однолітка, має у свідомості дитини ідентичну структуру.

- Усвідомлення ядрової складової має значення для відношення до суб'єкта як до особистості, що наділена такою ж ціннісною значущістю, тоді як виділення зовнішніх, неособистісних властивостей (нарядного одягу, модної зачіски, наявність цікавої книги, нової іграшки і т. д.), відноситься до периферії образу однолітка.
- Образ іншої людини зазнає зміни, розвиваючись за рахунок взаємовпливу ядрових і периферичних структур. Зокрема, якщо в спілкуванні з дорослими спочатку закладається ядрова структура образу «Я», то в контактах з однолітками в образі себе і в образі ровесника відбиваються в першу чергу уявлення, що організують змістовно і визначають його периферичну структуру.

- **Молодший дошкільник характеризується домінуванням ядрових структур над периферичними.** У тих випадках, коли дитина не знаходить потрібного відгуку, у неї складається занижена самооцінка.
- Як показано Є.Т. Соколовою (1989), головною причиною становлення заниженої самооцінки, негативного ставлення дитини до себе, виступає нерозвиненість взаємин прихильності між матір'ю і дитиною, яке надалі перетвориться в стабільне відкидання особистістю власного «Я».

- **Приблизно з 4–4,5 років** засвоєння норм і правил поведінки стає тими мірками, якими користується дитина в оцінці інших людей.
- **Важливими джерелами уявлень дитини про свої можливості** виступають її **самостійна діяльність і ділове спілкування з однолітками.** В той же час досвід гри і контактів з однолітками відкладається в периферичних структурах і спочатку трохи впливає на ядрові утворення.

- До 5,5 років у дитини між ядром і периферією починають встановлюватися двосторонні відносини, при яких не тільки центр визначає емоційно і змістовно периферію, як було раніше, але намічається і зворотний вплив. Це виражається в розвитку самооцінки, в знанні дитиною предметної і соціальної ситуації. У цей період вона починає дивитися на себе очима однолітка, що частково знижує завищену самооцінку, що склалася раніше у спілкуванні з батьками.

- У **5,5–6 років** дитина перестає пов'язувати самоствалення зі своїми успіхами/неуспіхами в продуктивних видах діяльності безпосередньо. Досягаючи старшого дошкільного віку, дитина засвоює моральні норми і починає враховувати послідовність своїх вчинків, використовувати їх як міру для оцінки себе й оточуючих.
- І вже **до 7 років** думки оточуючих дитину людей (однолітки, вихователі) безпосередньо визначають її самоствалення. Знання про себе і своєї спроможності дитина отримує через оцінки своєї успішності іншими людьми. Проте, як відзначає С. Міллер, упродовж дошкільного віку в самоописі зберігається зосередження дитини переважно «на зовнішніх, ситуативних характеристиках: фізичних атрибутах, речах, якими вони володіють, перевагах».

- У той же час, якщо, ставлячи дитині питання, зміщувати акцент на її особистісні риси (наприклад: «Розкажи, яким ти був сьогодні в дитячому саду?»), багато дошкільників здатні давати психологічно узагальнені самоописи. В цілому самооцінка дітей упродовж дошкільного віку недостатньо диференційована і дещо розпливчата.
- **Найбільш істотним зрушенням у розвитку особистості дошкільника є перехід від предметної оцінки іншої людини до оцінки її особистісних властивостей.**

- Механізмом зміни орієнтиру з предметної діяльності на взаємини з іншими людьми виступає зміна форми спілкування. Оцінки думки людей стосуються не його діяльності, а його самого як особистості й орієнтують дошкільника на сприйняття і оцінки оточуючих у тій же якості. Будучи інтеріоризованими дитиною, ці оцінки починають виступати критерієм його власної самооцінки.
- **У молодшому шкільному віці** акцент у самоописі зміщується дитиною на такі характеристики, як емоції, поведінкові особливості і схильності.

Етапи розвитку самоопису в дитячому віці

Вік	Характер опису	Приклади
Раннє дитинство	Фізичні характеристики, специфічні навички, переваги, атрибути володіння	«У мене є цукерка»; «Я люблю морозиво»; «Я з мамою дивлюся мультики»; «У мене сині очі»
Дошкільне дитинство	Зовнішні і специфічні характеристики, успіхи в досягненні результату, переваги, деякі особистісні характеристики і поведінкові особливості	«Я умію добре грати»; «У мене є друзі»; «У мене вдома багато книг»; «Я люблю маму»; «Мені подобається ліпити»; «Я слухаюся бабусю»

Динаміка чинників впливу на розвиток складових самосвідомості в передкризовий період дошкільного дитинства

Вік	Детермінанти складових самосвідомості дитини
4–4,5 років	Самооцінка дитини визначається успішністю предметної діяльності
4,5–5,5 років	На самоствавлення дитини починає впливати оцінка однолітків, досвід взаємин з ними у предметній діяльності
5,5–6,5 років	Втрата предметною діяльністю свого провідного положення. Жоден вид дитячої діяльності (у тому числі й гра) не має зв'язку з самооцінкою дитини. Самооцінка також не пов'язана з соціальною сферою дошкільників. У цьому віці успішність предметної діяльності опосередкована тільки передбачуваними дитиною оцінками цих діяльностей іншими людьми
6,5–7 років	Ставлення дитини до себе опосередкується оцінками однолітків, мамою і вихователем, а результативність діяльності знов набуває особливої значущості і особистісного сенсу

Діагностика основних показників самосвідомості дітей дошкільного віку

- 1. Методика «Який ти?»
- 2. Методика «Особливості розвитку самооцінки дитини»
- 3. Методика «Стежинки»
- 4. Методика «Трикутник»
- 5. Методика «Поштові конверти»
- 6. Методика «Коло»
- 7. Методика «Будиночки»
- 8. Методика «Портрети»
- 9. Методика «Визначення емоційного ставлення»
- 10. Методика «Вивчення дитячих самохарактеристик»
- 11. Методика «Гра у м'яч»
- 12. Методика «Хрестики»
- 13. Методика «Чотири картинки»

